

ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ В УГОРЩИНІ В 1956 – 1989 рр.

Скиба Іванна Іванівна

кандидат історичних наук, доцент; доцент кафедри модерної історії України та зарубіжних країн,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

E-mail: ivanna.skyba@uzhnu.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0001-7967-163X>

Метою статті є характеристика державно-церковних відносин в Угорській Народній Республіці у період правління Яноша Кадара (1956 – 1989 рр.). На основі аналізу угорської історіографії прагнемо показати, що підтримкою успішної політики угорської влади після революційних подій 1956 р. було покращення життєвого рівня населення, досягнення суспільної злагоди та велика терпимість і гнучкість в релігійній сфері. Саме у цей час в країні були врегульовані відносини з «історичними» церквами – католицькою та протестантськими (реформатська і лютеранська). Наголошується, що впродовж 50-х років ХХ ст. владі вдалося перетворити частину кліру в слухняне знаряддя здійснення своєї внутрішньої та зовнішньої політики. Нескореним залишався примас угорської католицької церкви Й. Міндсенці (József Mindszenty), який виступав проти чинного політичного режиму в країні. У статті відзначено, що представники різних конфесій не брали надто активної участі у революційних подіях 1956 р., однак підтримали своїх співвітчизників. На основі аналізу наукової літератури встановлено, що успішною була церковна політика Угорщини у 1960-х роках, оскільки католицька та протестантські церкви, примирившись з умовами релігійної свободи, наданої Угорською соціалістичною робітничою партією, допомагали державі проводити політику народного фронту в боротьбі за соціалізм. Відзначено, що на окрему увагу заслуговують відносини угорської влади з Ватиканом, які завершилися підписанням угод у 60–70-х роках ХХ ст. та візитом Яноша Кадара до папи Павла VI у 1977 р. Янош Кадар став першим комуністичним лідером, який перетнув поріг Ватикану. У 1980-х роках вплив держави на церковне життя послабився, а в результаті суспільно-політичних змін наприкінці 80-х років церква в Угорщині здобула повну свободу.

Ключові слова: католицька церква, протестантські церкви, державно-церковні відносини, єпископ, Державне управління у справах церков, Угорська соціалістична робітничка партія.

Постановка проблеми. Успіхи Угорської Народної Республіки у 1960 – 1970-х роках пов'язані з іменем Я. Кадара, який керував країною понад тридцять років, починаючи з 1956 р. Серед інших керівників соціалістичних країн він виокремлювався масштабом своєї особистості та увагою до людей. В основі успішної політики угорського лідера після революційних подій 1956 р. було покращення життєвого рівня населення, досягнення суспільної злагоди, більша, ніж в інших країнах-сателітах Радянського Союзу, ступінь свобод, велика терпимість та гнучкість в культурній і релігійній сферах. Саме за правління Я. Кадара були врегульовані відносини з католиками, протестантами та іншими конфесіями, укладено угоду з Ватиканом, а в 1977 р. відбувся візит Я. Кадара до папи Павла VI [Tabajdi, 2017, old. 55]. Серед когорти впливових угорських комуністичних лідерів, тільки Я. Кадару вдалося перетворити радянську модель соціалізму в «соціалізм з людським обличчям» та демократизувати авторитарну систему правління. Разом з тим, «кадаризм», як система політичних прийомів, мав об'єктивні історичні ліміти. Я. Кадар, віддаючи належне ролі і досвіду КППС, прагнув здійснити органічний зв'язок міжнародних стандартів і національних інтересів в суспільно-політичному, економічному, культурному та релігійному житті країни. З часом він став авторитетним та ефективним політиком, а політична система, пов'язана з його іменем, в 70-х роках ХХ ст. набула рис гуманного соціалізму.

Аналіз досліджень. Історіографія запропонованої теми представлена, насамперед, угорською науковою літературою. З огляду на відсутність спеціальних досліджень у сучасній українській історичній науці, впливає й актуальність цієї проблеми. Угорська історіографія як дотрансформаційного, так і сучасного періоду детально досліджує період правління Я. Кадара, називаючи цей відрізок історії «епохою Кадара». Зауважимо, що угорські історики активно вивчають не тільки політичну та економічну історію Угорщини 1956 – 1989 рр., але й державно-церковні відносини, які мали великий вплив на проведення політики консолідації, метою якої була деполітизація угорського суспільства. Серед угорських дослідників відзначимо Норберта Іжака [Izsák, 2017, old. 56–77], Марту Балог [Balogh, 2013, old. 53–63], Золтана Ройкі [Rajki], Міклоша Явора [Javor, 2017, old. 53–71], Пейтера Шоша [Sas, 2016, old. 62–81], Балажа Зетца [Czetz, 2008, old. 48–59], Габора Тобойді [Tabajdi, 2017, old. 48–57], Яноша М. Райнера [Rajner, 2010], Аттілу Соколці [Szokolczi, 2010] та інших. В Угорщині опубліковано чимало документів, спогадів єпископів, в яких йдеться про непрості взаємини між церквою та державою, починаючи з кінця 1940-х років.

Активно досліджують новітню історію Угорщини та міжнародні відносини у Центральній і Південно-Східній Європі у післявоєнний період сучасні російські історики, зокрема А. С. Стикалін [Стыкалин, 2013, с. 38–58]. Важливими є спогади

перекладача та референта ЦК КПРС, який працював з Я. Кадаром, В. С. Байкова [Байков, 2016].

В українській історіографії досліджувана проблема практично не представлена. Серед наявних нечисельних публікацій з історії суспільно-політичних процесів в Угорщині, починаючи з другої половини 60-х років ХХ ст., відзначимо автореферати кандидатських дисертацій Є. Кіш та М. Юнгера [Кіш, 1998; Юнгер, 2018].

Постановка цілей. Метою даної публікації є дослідження державно-церковних відносин в Угорщині у період правління Я. Кадара (1956 – 1989 рр.). На основі угорської історіографії, прагнемо показати динаміку цих взаємин, починаючи від пошуку компромісу на початку 1950-х років, їхнього загострення після революційних подій 1956 р. та нормалізації у 60-70-х роках ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. В Угорщині великий вплив на суспільне і культурне життя мали «історичні» церкви – католицька та протестантські (реформатська і лютеранська). Згідно з даними 1949 р., римо-католиками себе ідентифікували 67,8 % населення, реформатами (кальвіністами) – 21,9 %, лютеранами (євангелістами) – 5,2 %, греко-католиками – 2,7 %, православними – 0,4 %, євреями – 1,5 % [Nagy, 2014, old. 12]. Сильними були політичні та економічні позиції «історичних» церков, а особливо великою була їхня роль в управлінні шкільною системою. Ще на початку 1920-х років міністр освіти і культів граф К. Клебельсберг (Kuno Imre Klebelsberg) сформував мету церкви: «Боротьба йде між церквою і соціалізмом... У зв'язку з цим, на угорські церкви лягає величезна відповідальність. Тільки сильна церква зможе протидіяти дехристиянізації людського духу» [Стыкалин, 2013, с. 39]. Після Другої світової війни, коаліційні лівоцентристські уряди в Угорщині взяли курс на обмеження політичної й економічної діяльності церкви. Глава (примас) католицької церкви володів правом накладати вето на прийняття будь-якого закону, що стосується діяльності кліру. Існувала також практика попереднього ознайомлення єпископату з усіма законопроектами, що проходили через парламент. Єпископи та інші церковні ієрархи (католики і протестанти) автоматично входили до верхньої палати угорського парламенту. Католицькій церкві належало понад 15 % всіх земельних угідь. До 1948 р. під контролем церковних адміністрацій перебувало 67 % початкових шкіл, половина гімназій, 80 % педагогічних училищ, деякі вищі навчальні заклади. Після Другої світової війни, в результаті аграрної реформи 1945 р., католицький клір втратив понад 90% своїх земельних володінь. Проте провідне становище церков в управлінні шкільною системою зберіглося до літа 1948 р. [Стыкалин, 2013, с. 40].

З 1945 р. примасом угорської католицької церкви, єпископом Естергомським, а з 1946 р. – кардиналом, був Й. Міндсенті (József Mindszenty). Єпископ виступав проти комуністичного режиму та обмеження впливу католицького кліру у всіх сферах суспільного життя. Така позиція кардинала викликала негативну реакцію з боку чинної влади і

26 грудня 1948 р. Й. Міндсенті (József Mindszenty) був заарештований [Czetz, 2008, old. 48, 54], а в лютому 1949 р. засуджений до довічного ув'язнення [Байков, 2016, с. 143]. Проти арешту єпископа висловився навіть папа Пій XII та ООН у квітні 1949 р. [Izsák, 2017, old. 56]. Після арешту Й. Міндсенті (József Mindszenty), обов'язки глави католицької церкви виконував єпископ Й. Грес (József Grósz). Щоправда, він також був заарештований у 1951 р. за «антидержавну змову». Вийшовши на волю у 1956 р., продовжив виконувати свої обов'язки [Szöts].

У травні 1948 р., під тиском М. Ракоші (Mátyás Rákosi), від посади відмовився реформатський єпископ Л. Равос (László Ravasz), а в жовтні 1948 р. був ув'язнений глава лютеранської церкви Л. Ордош (Lajos Ordass). У цьому ж році реформатська та лютеранська церкви підписали угоду з комуністичною владою, яка регулювала їхні відносини. Згідно з угодою, за церквами закріплювалося право на автономію, можливість займатися соціальною та благодійною діяльністю, навчати дітей в школах Закону Божому [Jávog, 2017, old. 53]. Утиски протестантської церкви особливо негативно були сприйняті у східній частині країни, де кальвіністи та лютерани мали досить сильні позиції.

На початку 1950-х років католицькі ієрархи також погодилися на вимушені поступки чинній владі. Влітку 1950 р. було підписано угоду між католицькою церквою і владою, відповідно до якої остання зобов'язалася забезпечити належні умови для задоволення релігійних потреб населення в обмін на політичну лояльність. Крім того, церква опинилася у повній фінансовій залежності від держави. Офіційною підтримкою угорської комуністичної влади користувався ініційований у 1950 р. державою і не визнаний Ватиканом «рух священників за мир» [Стыкалин, 2013, с. 40]. Священники, які примкнули до цього руху, вбачали в ньому гарантію свого виживання, а іноді просто спосіб отримання коштів від місцевих органів влади на ремонт храмів. Однак насправді стався розкол в церковному середовищі: владі вдалося перетворити частину кліру в слухняне знаряддя здійснення своєї внутрішньої та прорадянської зовнішньої політики. Тих, хто не погоджувався співпрацювати з режимом, заарештовували. Зокрема, з 1946 р. до 1972 р. ув'язнено 1500-2000 католиків, які були не тільки священнослужителями, але й вірниками цієї конфесії [Szöts].

В умовах суспільно-політичного піднесення, що відбулося в Угорщині під впливом ХХ з'їзду КПРС (1956 р.), католицька церква помітно активізувалася. Щодо драматичних жовтневих подій 1956 р., то, слід відзначити, що представники «історичних» церков не брали в них активної участі. Однак вже з перших буремних днів лунали заклики з вимогою звільнити Й. Міндсенті (József Mindszenty), який з літа 1956 р. знаходився під домашнім арештом. Після звільнення, єпископ відразу ж розпочав не тільки церковну, а й політичну діяльність. З листопада 1956 р. Й. Міндсенті (József Mindszenty) виступив з промовою на радіо, в якій назвав події в Угорщині не революцією, а визвольною війною, боротьбою

угорців за свободу [A katolikos egyház, 2018, old. 98–99]. Загалом, єпископ виголосив програму, яка показувала позицію правоконсервативного напрямку угорського політикуму. Після радянського вторгнення 4 листопада 1956 р., Й. Міндсенті (József Mindszenty) отримав політичний прихисток у посольстві США в Угорщині [Szakolczai, 2010, old. 89]. Показово, що саме в цей час у політиці Ватикану переважала позиція, спрямована на компроміс з урядом Я. Кадара. У Ватикані не були категорично налаштовані проти нової угорської влади, однак вимагали хоча б мінімальної автономії для католицької церкви і створення сприятливих умов для задоволення релігійних потреб населення. Як внутрішньополітичні, так і зовнішньополітичні обставини змушували владу здійснювати обережний, компромісний курс, уникаючи конфронтації з мільйонами вірників. У січні 1957 р. уряд видав декларацію, яка забезпечувала релігійні свободи в країні. Держава зобов'язалася дотримуватися підписаних раніше з церквами домовленостей, розв'язувати всі спірні питання шляхом переговорів, обіцяла створити умови для факультативного навчання дітей основам релігії [Balogh].

Протестантські душпастирі, які підтримали революцію 1956 р., 1 листопада створили Загальноугорський комітет реформатської церкви на чолі з Л. Ровосом (László Ravasz), якого було визнано легітимним єпископом (до 1957 р.) [Sas, 2016, old. 62]. Пізніше Л. Ровос (László Ravasz) у своїх спогадах писав, що очолюваний ним «реформатський рух за оновлення (демократизацію)» не був політичним, духовні пастирі були на боці народу, хотіли встановлення порядку, налагодження виробництва і повністю дотримувалися угоди, підписаної у 1948 р. з державою [Jávog, 2017, old. 58]. Відзначимо, якщо порівняти промови Й. Міндсенті (József Mindszenty) з виступами Л. Ровоса (László Ravasz) та Л. Ордоша (Lajos Ordass), то очевидно, що останні були поміркованішими.

Починаючи з другої половини 1950-х років, церковну політику угорської влади, насамперед, визначало Державне управління у справах церков, Центральний комітет Угорської соціалістичної робітничої партії (УСРП) та Міністерство внутрішніх справ. Держуправління у справах церков тісно співпрацювало з Департаментом агітації та пропаганди ЦК УСРП, партійними комітетами Будапешта та округу, церковними відомствами інших соціалістичних країн, Міністерством закордонних справ, Міністерством освіти, Комуністичною молодіжною лігою [Rajki]. 7 березня 1957 р. Держуправління у справах церков оприлюднило указ, згідно з яким Й. Міндсенті (József Mindszenty) було позбавлено функцій глави католицької церкви Угорщини. Також указ президії Угорської Народної Республіки від 1957 р. посилював втручання держави у внутрішні справи церков, зокрема, в процес призначення не тільки єпископів та настоятелів монастирів, а й парафіяльних священників. У квітні-травні 1957 р. створено Всеугорський реформатський комітет миру та Всеугорський католицький комітет миру, які підтримали «рух священників за мир»

[Balogh, 2013, old. 56]. Влітку 1957 р. попередні угоди з «історичними» церквами були поновлені та доповнені. Державне управління у справах церков «демократизувало» заклади освіти, які готували священнослужителів. Папські енцикліки, укази, циркуляри та положення можна було виголошувати лише після узгодження з Держуправлінням у справах церков [Balogh]. ЦК УСРП визначив головні умови співпраці між державою та церквою: 1) церкви повинні підтримувати державницький курс Угорської Народної Республіки; 2) виховувати вірників таким чином, щоб вони дотримувалися законів та будували «соціалістичну батьківщину»; 3) робити внесок у боротьбу за світовий мир як прихильники міжнародного руху за мир; 4) боротися з реакційними проявами у своєму середовищі; 5) залучати «найкращих представників духовенства» до соціальних та масових заходів; 6) взаємодіяти з молоддю лише у контексті шкільного релігійного навчання; 7) держава забезпечуватиме фінансову підтримку церков. Про успіх державної політики у сфері релігії свідчить той факт, що до літа 1958 р. 260 з 600 ключових посад у католицькій церкві, 110 зі 150 у реформатській та 24 із 30 у лютеранській знаходились у руках «своїх» служителів. Згідно з даними Держуправління у справах церков, 60-70 % духовенства були політично нейтральними. Інші – лояльні та «реакційні» священники, становили лише 10-15 % [Rajki]. Проте вже з 1958 р. знову стала переважати компромісна політика держави щодо церкви. У постанові ЦК УСРП від 22 липня 1958 р. стверджувалося, що проголошена політика широкого народного фронту в боротьбі за соціалізм передбачає серед іншого союз атеїстів та віруючих в інтересах зміцнення народної демократії [Balogh, 2013, old. 56–57]. Ідеолог УСРП Д. Каллої (Gyula Kállai) у червні 1958 р. зауважив радянському дипломатові: «Нам не вигідно зіштовхувати людей, відданих народній демократії, ми не будемо обмежувати релігійність». Щоправда, дві хвили арештів та обшуків проти «неблагонадійних» священників все ж таки відбулися у 1960 – 1961 рр. [Стыкалин, 2013, с. 53]. У рішенні ЦК УСРП від 1958 р. зазначалося: «Релігію, як засіб боротьби зі світоглядом, не слід плутати з методами боротьби з клерикальною реакцією. Поки ми використовуємо інструменти просвітницької роботи для подолання релігійного світогляду, ми також будемо використовувати всі засоби політичної та адміністративної боротьби проти церковної реакції» [Rajki]. До державних органів влади інформація про життя тієї чи іншої конфесії надходила наступним чином: 1) церковні лідери повинні були повідомляти про всі події, що стосуються діяльності церкви; 2) влада мала інформаторів, агентів, членів секретних служб у церквах як серед рядових священників, так і серед церковного керівництва. Крім того, всі лідери релігійних громад повинні були співпрацювати з державними органами влади [Egyházüldözés és egyházüldözők, 2010, old. 145–146].

З початку 1960-х років церковна політика в Угорській Народній Республіці зосереджувалася на боротьбі з релігійною ідеологією та протидією релігійній активності шляхом пропаганди «терпимої

поведінки» щодо вірників та церков. Завдяки цьому, нікого не переслідували через релігійні погляди. Проте на практиці релігійність була неоліком на шляху кар'єрного зростання. Влада співпрацювала з церквами, коли мова йшла про будівництво соціалізму, але вона боролася проти релігійного світогляду в школах, університетах, видавництві книг, пресі, на радіо та на телебаченні. І релігійність, і атеїзм держава використовувала у власній пропаганді.

Важливою подією для угорської держави були переговори з Ватиканом у душі «поетапної політики». Католицька церква Угорщини дотримувалася правил, визначених владою, що було необхідною умовою для здійснення міжнародної діяльності. Так 15 вересня 1964 р. Угорська Народна Республіка підписала угоду з Святим Престолом, згідно з якою Ватикан визнав політичний вектор, що його проводив Я. Кадар [Egyházüldözés és egyházüldözők, 2010, old. 151]. Крім того, вперше після Другої світової війни, Москва погодилася на те, щоб країна, що входила до сфери її впливу, підписала угоду з Ватиканом. Відповідно, Ватикан вперше вів переговори з комуністичною владою як з партнером. [Balogh, 2013, old. 59]. «Лід зламався на хвилі II Ватиканського собору, який дав можливість деяким єпископам зі східних країн заговорити. Таким чином, крок за кроком, інформація доходила до Святого Престолу», – написав у своїх мемуарах архієпископ А. Казаролі (Agostino Casaroli) [Bertalan, 2012, old. 13]. Переговори між Ватиканом та Угорщиною розпочалися у 1961 р. Вже у 1962 р. на перше засідання II Ватиканського синоду запросили 9 єпископів з Угорщини, на друге (1963 р.) – 15, на третє (1964 р.) – 14, на четверте (1965 р.) – 13. З 1963 р. переговори від імені Ватикану вів архієпископ А. Казаролі (Agostino Casaroli), а з боку Угорщини – Й. Прантнер (József Prantner) – тодішній очільник Держуправління у справах церков. Цікавими є спогади А. Казаролі (Agostino Casaroli) з приводу того, хто ж зробив перший крок назустріч переговорному процесу. На його думку, ініціатором був М. Хрущов, коли, за його настановою, представник Радянського Союзу 25 листопада 1961 р. привітав папу Іоана XXIII з 80-річчям [Izsák, 2017, с. 59–60].

Церковну політику Угорщини у другій половині 1960-х років можна назвати успішною. Різні конфесії, змирившись з умовами релігійної свободи, наданої УСРП, допомагали державі провадити визначений курс. Кількість лояльних до чинної влади священників збільшувалася, а інші – «реакційні», були ізольовані. Станом на 1972 р. в Угорщині нараховувалося 71,3 % римо- і греко-католиків, 21,1 % – реформатів (кальвіністів), 4,2 % – лютеран (євангелістів), 0,4 % – євреїв, 0,2 % – вірників інших конфесій [Nagy, 2014, old. 18].

21 травня 1971 р. була підписана чергова угода між Угорською Народною Республікою та Ватиканом. Зміст угоди не був оприлюднений, однак кардинал Й. Міндсенті (József Mindszenty) виїхав з Угорщини у вересні 1971 р. [Izsák, 2017, с. 63]. Угорська влада помилювала єпископа і припинила

кримінальне провадження проти нього. Платою за звільнення 80-річного кардинала була обіцянка повернути Угорщині національну реліквію – корону святого Іштвана, що потрапила до США наприкінці Другої світової війни. Сталося те, проти чого єпископ виступав ще з 1947 р.: він наполягав, щоб корона перебувала у Ватикані до тих пір, поки в його рідній Угорщині комуністи не будуть позбавлені влади. Виїхавши з Угорщини до Риму, в грудні 1973 р. Й. Міндсенті (József Mindszenty) був звільнений Ватиканом від обов'язків глави угорської католицької церкви. Останні роки єпископ прожив в Австрії, помер у 1975 р., перепохований в Угорщині у 1990 р. [Байков, 2016, с. 143]. Наприкінці 1973 р. папа Павло VI оголосив крісло архієпископа в Естергомі вільним, у зв'язку з чим 10 лютого 1976 р. цю посаду зайняв Л. Лейкої (László Lékai) [Rajner, 2010, old. 68]. Новий очільник католицької церкви намагався підтримувати дружні відносини з атеїстичною владою. Головний вектор церковної політики в країні ставав дедалі прагматичнішим. Правління Я. Кадара вже чітко характеризувалося тезою, що «поки церква існує, її потрібно використовувати» [Balogh]. Заради власної вигоди, чинна влада не розглядала церкву як ворога, надаючи їй мінімум простору для самостійної діяльності. В обмін за ці незначні поступки або, як сказав Л. Лейкої (László Lékai), – «малі кроки», церква, зі свого боку, підтримувала думку, що в соціалістичному суспільстві віруюча людина може забезпечувати свої релігійні потреби на належному рівні [Rajner, 2010, old. 68–69].

Згідно з даними Держуправління у справах церков, у період з 1951 р. по 1988 р. 118 католицьких священників, 74 протестантських, а також представників інших конфесій (загалом 192 особи) отримали високі державні відзнаки. Прагнення влади заручитися підтримкою церков добре ілюструє процес надання їхнім лідерам державних нагород. Зокрема, впродовж 1980 – 1985 рр. кардинал Л. Лейкої (László Lékai), реформатський єпископ Т. Борто (Tibor Bartha) та єпископ лютеранської церкви З. Калді (Zoltán Káldy) були нагороджені прапором Угорської Народної Республіки, прикрашеним рубінами [Tabajdi, 2017, old. 55].

Подією міжнародного значення стала зустріч папи Павла VI та Я. Кадара 9 червня 1977 р. Значущість цього візиту полягає в тому, що Я. Кадар став першим комуністичним лідером, який перетнув поріг Ватикану [Balogh, 2013, old. 61]. Папа Павло VI прийняв секретаря УСРП у власній бібліотеці. На зустрічі також були присутні міністр закордонних справ Угорщини Ф. Пуїо (Frigyes Pujó) та архієпископ А. Казаролі (Agostino Casaroli). Павло VI не приховував, що його зустріч з Я. Кадаром матиме історичне значення, а лідер Угорської Народної Республіки відзначив, що завершився складний період у відносинах держави та церкви [Izsák, 2017, с. 65–66].

На початку 1980-х років церковне життя в Угорщині, власне, як і сама державна політика у сфері релігії, вже мали ознаки серйозної внутрішньої кризи. Послаблювався вплив держави на церкви, припинилася боротьба проти релігійного світогляду.

Наприкінці 1980-х років події як на міжнародній арені, так і у внутрішньому політичному житті Угорщини прискорювалися. Було очевидним те, що Радянський Союз втрачає свої позиції в Центральній Європі. З метою збереження влади, УСРП приступила до демократизації суспільно-політичного, культурного та релігійного життя. До кінця 80-х років ХХ ст. вплив держави на церкву набув формального характеру, всі конфесії активно брали участь у створенні нового релігійного законодавства. Зокрема, єпископ Естергомський Л. Пашкої (László Paskai) запропонував ввести альтернативну військову службу. 30 червня 1989 р. було ліквідовано Державне управління у справах церков, натомість створено Загальноугорську раду у справах релігій [Balogh, 2013, old. 61]. Зрештою, в результаті суспільно-політичної трансформації наприкінці 1980-х років церква в Угорщині здобула повну свободу.

Висновки. Отже, церковну політику Я. Кадара загалом можна вважати успішною, оскільки не було жодної іншої центральноєвропейської країни, де церкви мали б більше свободи, аніж в Угорщині. Прийшовши до влади за сприяння вищого радянського керівництва у 1956 р., Я. Кадар ефективно керував Угорщиною, намагаючись консолідувати угорське суспільство не лише шляхом підвищення матеріального добробуту населення, але й надавши можливість на належному рівні забезпечувати релігійні потреби.

Наприкінці 1940-х – на початку 1950-х років католицькі та протестантські ієрархи погодилися

бути лояльними до чинної влади в обмін на збереження можливості провадити свою діяльність та забезпечити належні умови для задоволення релігійних потреб населення. На основі цього, державою був сформований «рух священників за мир». Щоправда, не всі авторитетні керівники церкви співпрацювали з комуністичною владою. Безкомпромісним залишався примас угорської католицької церкви Й. Міндсенти (József Mindszenty). Проти «неблагодійних» та «реакційних» душпастирів проводилися арешти. Після революційних подій 1956 р., держава взяла курс на союз з церквами в інтересах зміцнення народної демократії шляхом пропаганди «терпимої поведінки» щодо вірників та конфесій. Наступним етапом державно-церковної взаємодії стали переговори з Ватиканом у 60-70-х роках ХХ ст., що було важливою подією для країн так званого соціалістичного табору. Не зважаючи на доволі складні відносини між комуністичною владою та католицькою церквою, Я. Кадару вдалося знайти компроміс з католиками та заручитися підтримкою Святого Престолу.

1980-і роки внесли свої корективи, зокрема, і в державно-церковні відносини в Угорщині. Вплив держави на релігійне життя ставав дедалі слабшим, змінювалася система міжнародних відносин, що, зрештою, призвело до суспільно-політичної трансформації в Угорщині наприкінці 1980-х років та повної релігійної свободи.

Список використаних джерел

- A katolikus egyház és az 1956-os forradalom*, 2018. Botos Katalin, Bp., 179 old.
- Balogh, M., *Egyház és egyházipolitika a Kádár rendszerben* [Online]. Доступно: https://www.eszmelet.hu/balogh_margit-egyhazi-es-egyhazi-politika-a-kadar-rendszerben/ (дата звернення: 08.03. 2020).
- Balogh, M., 2013. *Lojalitás vagy szembenállás? A magyar katolikus egyház és a kádári szövetségi politika*, Korunk, Október, old. 53–63.
- Bertalan, P., 2012. Fejér megye egyházipolitikai mozgásai, 1957 – 1968, *Egyháztörténeti szemle* 13, 1.szám, old. 3–25.
- Csetz, B., 2008. Mindszenty Bodajkon. Dokumentum, *Egyháztörténeti szemle* 9, 1.szám, old. 48–59.
- Izsák, N., 2017. Kádár János a Vatikánban, *Egyháztörténeti szemle* 18, 1.szám, old. 56–77.
- Jávor, M., 2017. A «reakció» letörése és az együttműködő vonal újjászervezése a Magyarországi Református és Evangélikus Egyházakban 1956 után, *Egyháztörténeti szemle* 17, 1.szám, old. 53–71.
- Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban*, 2010. Soós V., Szabó Cs., Szigeti L., Bp., 159 old.
- Nagy, P.-T., 2014. A felekezeti statisztika a népszámlálásban és a szociológiában, *Kisebbség-kutatás. Minority studies*, 23. évfolyam, 3. szám, old. 6–35.
- Rajki, Z., Az állam és az egyház kapcsolatának jellemző vonásai a Kádár-korszakban [Online]. Доступно: <http://www.unimiskolc.hu/~egyhort/cikkek/rajki-kadar.htm> (дата звернення: 08.03. 2020).
- Rajner M, J., 2010. A Kádár korszak. 1956 – 1989, *Magyarország története*, 22, Romsics Ignác, Bp., 112 old.
- Sas, P., 2016. Ravasz László dunamelléki református püspök hivatalos levelezéséből, *Egyháztörténeti szemle* XVIII, 3.szám, old. 62–81.
- Szakolczai, A., 2010. Az 1956-os forradalom és szabadságharc, *Magyarország története*, 21, Romsics Ignác, Bp., 112 old.
- Szöts, Z.-O., A kommunizmus támadása a keresztény egyházak ellen – A Mindszenty-per hetven év távlatából [Online]. Доступно: <http://ujkor.hu/content/kommunizmus-tamadasa-kereszteny-egyhazi-ellen-mindszenty-per-hetven-ev-tavlatabol?fbclid=IwAR3SIU6YI0bSBQ-RphyqgWfJVe1YTB-cxUBGfphcMWMmSk7CCJGIGCoGzx0> (дата звернення: 29.03. 2020).
- Tabajdi, G., 2017. Kádár János és az egyházak, *Rubikon*, 4.szám, old. 48–57.
- Байков, В., 2016. *1956. Венгрия глазами очевидца*, Москва, 152 с.
- Кіш, С., 1998. *Суспільно-політична трансформація в Угорщині. 1966 – 1990 рр.* Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, Ужгород, 18 с.
- Скиба, І., 2020. Католицька церква в Угорщині в епоху «кадаризму» (1956 – 1989 рр.), *І Міжнародна науково-практична інтернет-конференція. Інтеграція освіти, науки та бізнесу в сучасному середовищі: зимові диспути (Дніпро, 2020 р., 6-7 лютого)*, Дніпро, т. 3, с. 198–203.
- Стыкалин, А., 2013. Кардинал Миндсенти, *Вопросы истории*, № 7, с. 38–58.
- Юнгер, М., 2018. *Антикомуністична опозиція в Угорщині (1968 – 1990 рр.)*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, К., 23 с.

References

- A katolikus egyház és az 1956-os forradalom* [The Catholic Church and the 1956 Revolution], 2018. Botos Katalin, Bp., 179 old. (in Hungarian).
- Bajkov, V., 2016. 1956. *Vengrija glazami ochevidca* [Hungary through the eyes of an eyewitness], Moskva, 152 s. (in Russian).
- Balogh, M., 2013. Lojalitás vagy szembenállás? A magyar katolikus egyház és a kádári szövetségi politika [Loyalty or opposition? The Hungarian Catholic Church and Kádár federal policy], *Korunk*, Október, old. 53–63. (in Hungarian).
- Balogh, M., Egyház és egyházpolitika a Kádár rendszerben [Church and Church Policy in the Kádár System]. [Online]. Dostupno: https://www.eszmelet.hu/balogh_margit-egyhaz-es-egyhazpolitika-a-kadar-rendszerben/ (data zvernennja: 08.03. 2020). (in Hungarian).
- Bertalan, P., 2012. Fejér megye egyházpolitikai mozgásai, 1957 – 1968 [Church political movements of Fejér region, 1957 – 1968], *Egyháztörténeti szemle* 13, 1. szám, old. 3–25. (in Hungarian).
- Czetz, B., 2008. Mindszenty Bodajkon. Dokumentum [Mindszenty on Bodajkon. Document], *Egyháztörténeti szemle* 9, 1. szám, old. 48–59. (in Hungarian).
- Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban* [Church persecution and persecution in the Kádár era], 2010. Soós V., Szabó Cs., Szigeti L., Bp., 159 old. (in Hungarian).
- Izsák, N., 2017. Kádár János a Vatikánban [Janos Kádár in the Vatican], *Egyháztörténeti szemle* 18, 1.szám, old. 56–77. (in Hungarian).
- Jávor, M., 2017. A «reakció» letörése és az együttműködő vonal újjászervezése a Magyarországi Református és Evangélikus Egyházakban 1956 után [Breaking the "reaction" and reorganizing the cooperative line in the Hungarian Reformed and Lutheran Churches after 1956], *Egyháztörténeti szemle* 17, 1.szám, old. 53–71. (in Hungarian).
- Kish, Ye., 1998. *Suspil'no-politychna transformaciya v Ugorshhy'ni. 1966 – 1990 rr.* [Sustainably-political transformation in Hungary. 1966 – 1990]. Avtoreferat dy'sertaciyi na zdobuttya naukovogo stupenya kandy`data istory`chny`x nauk, Uzhgorod, 18 s. pp. (in Ukrainian).
- Nagy, P.-T., 2014. A felekezeti statisztika a népszámlálásban és a szociológiában [Religious statistics in census and sociology], *Kisebbség-kutatás. Minority studies*, 23. évfolyam, 3. szám, old. 6–35. (in Hungarian).
- Rajki, Z., Az állam és az egyház kapcsolatának jellemző vonásai a Kádár-korszakban [Characteristics of the relationship between the state and the church in the Kádár era]. [Online]. Dostupno: <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/rajki-kadar.htm> (data zvernennja: 08.03. 2020). (in Hungarian).
- Rajner M, J., 2010. A Kádár korszak. 1956 – 1989 [The Kádár era. 1956 – 1989], *Magyarország története*, 22, Romsics Ignác, Bp., 112 old. (in Hungarian).
- Sas, P., 2016. Ravasz László dunamelléki református püspök hivatalos levelezéséből [From the official correspondence of László Ravasz, Reformed Bishop of the Danube River], *Egyháztörténeti szemle XVIII*, 3.szám, old. 62–81. (in Hungarian).
- Skyba, I., 2020. Katolytska tserkva v Uhorshchyni v epokhu «kadarizmu» (1956-1989 rr.) [The Catholic Church in Hungary in the Age of "Cadarism" (1956-1989)], *I Mizhnarodna nauково-praktychna internet-konferentsiia. Intehratsiia osvity, nauky ta biznesu v suchasnomu seredovyschi: zymovi dysputy (Dnipro, 2020 r., 6-7 liutoho)*, Dnipro, т. 3, s. 198–203. (in Ukrainian).
- Stykalin, A., 2013. *Kardinal Mindsenti* [Cardinal Mindsenty], *Voprosy istorii*, № 7, s. 38–58. (in Russian).
- Szakolczai, A., 2010. Az 1956-os forradalom és szabadságharc [The 1956 Revolution and War of Independence], *Magyarország története*, 21, Romsics Ignác, Bp., 112 old (in Hungarian).
- Szöts, Z.-O., A kommunizmus támadása a keresztény egyházak ellen – A Mindszenty-per hetven év távlatából [Attack on Communism against Christian Churches – From the Seventy Years of Mindszenty]. [Online]. Dostupno: // <http://ujkor.hu/content/kommunizmus-tamadasa-kereszteny-egyhazak-ellen-mindszenty-per-hetven-ev-tavlatabol?fbclid=IwAR3SIU6YIObsBQ-RphyqgWfJVe1YTB-cxUBGfphcMWMmSk7CCJGIGCoGzx0> (data zvernennja: 29.03. 2020). (in Hungarian).
- Tabajdi, G., 2017. Kádár János és az egyházak [Janos Kádár and the churches], *Rubikon*, 4.szám, old. 48–57. (in Hungarian).
- Yunger, M., 2018. *Anty`komunisty`chna opozy`ciya v Ugorshhy'ni (1968-1990 rr.)* [Anti-communist opposition in Hungary (1968 – 1990)]. Avtoreferat dy'sertaciyi na zdobuttya naukovogo stupenya kandy`data istory`chny`x nauk, K., 23 s. (in Ukrainian).

SUMMARY

GOVERNMENT-CHURCH RELATIONS IN HUNGARY IN 1956 – 1989

Ivanna Skyba

Candidate of History, Docent; Docent of the Department of Modern Ukrainian History and Foreign Countries, SHEE «Uzhhorod National University

The purpose of the article is to briefly describe the government-church relations in the Hungarian People's Republic during the reign of J. Kadar (1956 –1989). Based on the analysis of Hungarian historiography, we seek to show that at the heart of the successful policy of the Hungarian authorities after the revolutionary events of 1956 there was an improvement of living standards of the population, the achievement of social harmony and considerable tolerance and flexibility in the religious sphere. At this particular time relations with «historical» churches – Catholic and Protestant – were settled in the country. It is noted that throughout the 1950s the authorities succeeded in turning part of the cleric into an obedient instrument for the implementation of their domestic and foreign policies. The Primas (Head) of the Hungarian Catholic Church, József Mindszenti, remained invincible and opposed to the socialist perspective of the country's development. The article makes a point that representatives of different faiths did not take too active part in the revolutionary events of 1956, but supported their compatriots. On the basis of scientific literature analysis it was established that the church policy of Hungary in the 1960s was successful, as the Catholic and Protestant churches, having adapted to the conditions of religious freedom granted to the Hungarian Socialist Workers'

Party, helped the state to pursue a policy of «popular front in the struggle for socialism». It is pointed out that the attention is drawn to relations of the Hungarian authorities with Vatican, which ended with the signing of bilateral agreements in the 1960s-1970s and the visit of J. Kadar to Pope Pavel V; and in 1977 J. Kadar became the first communist leader to cross Vatican threshold. In the 1980s, the influence of the state on church life weakened, and as a result of social and political changes in the late 1980s, the church in Hungary was given full freedom.

Keywords: *Catholic Church, Protestant Churches, government-church relations, bishop, priests, State Office for Churches, the Hungarian Socialist Workers' Party.*